

תשובה, א"כ לא מהני שלא בידיעתו. וראה בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' קכה) שמבואר בדבריו "וגם החולה אפשר שלא ידע בשינוי שמו", והיינו שלא בידיעתו לא מהני.

הפייטן "ותשובה וצדקה ותפלה מעבירין רוע הגזירה" לא הזכיר שנוי השם, וראה מהרש"א (ר"ה שם) שכבר עמד בזה. וראה בערוך לנר שביאר באופן אחר.

הרבה מן הדבר שחטא בו משנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים. אמנם ברשב"א (בתשרי ח"ה סי' מ"ח) כתב "באלו המזל גורם בעוד שמם כן ובהשתנות השם ישתנה המזל".

ונ"מ אם יועיל לשנות שם חולה שלא בידיעתו, שאם מצד שנוי המזל מהני, אבל אם מצד שאומר שהוא איש אחר והוא מדרכי

[1234567]

פרק נג: שם משפחה

הלבערשטאם, כי לא רצה על שם העיר, כמובא בספר עטרת צבי מרבי צבי הירש חריף אב"ד הלבערשטאט. האמבורג, הורוויץ, היילפרין (הובא בשו"ת מהר"ם מיינץ סימן כ"ה). וואלערשטיין (הובא בשו"ת נדע ביהודה או"ח מהר"ת סימן קט"ז). וינברג, וערטהיים, זולצבאך, טירנוי, טריביש, טיקטין, לאנדא (הובא בשו"ת מהר"ם מיינץ סי' ס"ט), לונץ, לידא, ליפשיץ (הובא בבית שמואל אבהע"ז סי' קכ"ט שמות נשים אות ל', וכתב שם הבית שמואל "היא משפחה מיוחסת בישראל", והתפאר בעיר זו המקובל רבי יעקב קאפיל בהקדמתו לספרו שער גן עדן), ליסא, לוין (ע"ש עיר לאון), לעמברג, מינצברג (הוזכר בשו"ת מהר"ם ב"ר ברוך תשנ"ג), מינץ, ניקלשבורג, סאלאנט, סאקאלוב, עמדין, עפשטיין (הוזכר בבית שמואל אבהע"ז בשמות העיירות, וחסר שם אות ט'), פאדוואה, פירר, פראנקפורט, פרידברג, פרידלאנד, קאליש, קצנלבויגן, (בספר גדולת שאול עמוד מ"ז הובא שהיה דין תורה בוועד ארבע ארצות שתבעו את אבותיו של בעל כנסת יחזקאל שלא היו נכדיו של רבי שאול ואהל "מצד הזכרים", אלא מצד הנקבות, ולמה משתמשים בשם "קצנלבויגן", ופסקו שמצאצאי רבי שאול מואהל רק מהזכרים ישתמשו בשם קצנלבויגן, ואילו יוצאי חלציו מצד הנקבות יקראו בשם קצנלפויגן" עם פ', ובאמת בעל כנסת יחזקאל בספרו חותם "קצנלפויגן"). קעניקסברג, ראזנברג, ראטנבערג (בעל חידושי הרי"ם החליף שם משפחתו מ"רוטנברג" ל"אלטער"), רעגנשבורג, רעכניץ, רפפורט (ע"ש העיר "פורט"), שאטלאנד, שטראסבורג, שניטוך, שענברג, שפירא.

בשו"ת ב"ח (ישנות סימן צה) כתב שהיה מנהג קדמונים דבשעה שמכניסין התינוק לברית קורין לו שם שעולה בו לס"ת ואח"כ שם העריסה, שקורין הולייקיש פי' כינוי של חול על שם משפחתו, כדאיתא בתשובות מהר"ם מיינץ (סי' ל"ז), וכן לפי מנהגינו עכשיו שבשעה שמכניסים התינוק לברית, קורין לו שני שמות ביחד, שם העברי שיעלה בו לס"ת, ושם של חול לכינוי, ואומרים הנקרא שמו בישראל פלוני המכונה פלוני, דהכונה שיהא שם של חול כנוי לשם העברי, הנה זה ודאי נקרא כנוי אעפ"י שאין לו שייכות כלל לשם העברי, דכל עצמו של שם זה של חול אינו אלא לכנותו על שם משפחתו, ושיהא נזכר שם זה במשפחה זו לדורי דורות.

שם משפחה ע"ש עירם

נביא מקצת משמות משפחה שנקבע לפי עיר מוצאיהם. "אויערבאך" (כמובא בתשובת צמח צדק אב"ד ניקלשבורג סימן נ"ח). אייבשיץ, איידליץ, אייזנשטאט, איילנברג, אסטרייך, באמבערג, בכרך, ברודא, בערלין, ברעסלוי, בראד, גארדון, גינצבורג (הובא בשו"ת מהרש"ל "גינצבורג קהלה מפארה בכל כלולה, וקטנה בכמות בת גילה, וגדולה באיכות רב מפעלה"). גלונא, גריידיץ, דאנציג, דובנא, האלבערשטאט (ורבי חיים מצאנז שינה משפחתו

שם משפחה ע"ש אשה

המהרש"א חתם עצמו בשם "אידליש" ע"ש חמותו אידיל שתמכה בו ובישיבתו, הב"ח נקרא "סירקיס" ע"ש אשה חשובה בשם שרה. וכן האחים הגאונים רבי לייב חנהליש, בעל חידושי מהרל"ח שנפטר בשנת שנו"ו, קרוי ע"ש חמותו חנה, שתמכה בו ובישיבתו, וכן אחיו רבי יעקב תמרליש קרוי ע"ש חמותו תמר, (ראה ספר רבינו אליקים געץ לוד' תרצ"ו).

שם משפחתו לפי ידיעותיו בנ"ך

בהקדמת לקט יושר הביא את רבי אברהם עשרים וארבע, ושם עשרים וארבע היה כי אחד מאבותיו וזקניו היה יודע כל המקרא כ"ד ספרים בעל פה, לפיכך כל משפחתו נתנו שמם "עשרים וארבע" על ידיעותיו (מחידושו) הובא במהרי"ק בסימן קע"ב).

שם משפחה ע"ש ספר

משפחת "בית הלל", היה ע"ש רבי משה ב"ר הלל הדרשן שנפטר בשנת תפ"ו, וחבר ספר בית הלל על שו"ע, ולכבודו קראו בניו עצמם בשם משפחת בית הלל. שם משפחה של החכם צבי היה ז"ק כפי שהביא בנו בספר מגילת ספר, וכשהתמנה לרב בקהילות ספרד באמסטרדאם כינוהו "אשכנזי". בנו רבי יעקב כינה עצמו יעב"ץ "יעקב ב"ר צבי", צאצאי היעב"ץ נשארו עם שם המשפחה "יעב"ץ" נכדי החכ"צ שחפצו בשם משפחה שיבטא גם את התייחסותם אליו בחרו בשם "חכאמאויץ".

לקרוא לחברו בשם משפחתו

בבן יהוידע (מגילה כ"א) ס"ל שלא יקרא לחברו בשם משפחתו אלא בשמו ממש והוא בכלל מכנה שם לחבירו, אבל מרש"י מס' מגילה (דף כ"ח) ומתוס' ומאירי (מגילה כ"א) משמע

לפעמים נקבעו שמות משפחה עבריים גם מתוך צירוף ראשי תיבות כמו "אזולאי" ר"ת אשה זונה וחללה לא יקחו (שם הגדולים מערכת גדולים אות א). "באב"ד" בן אב בית דין. "באר" בידך אפקיד רוחי. "בהרב" בן הרב. "בירב" בר רב. "בכר" בן כבוד רב. "בק" בן קדושים. "בריל" בן רבי יהודה ליב. "גץ" גבאי צדקה, (שו"ת חות יאיר קצט). "זץ" זרע צדיקים. "זק" או "זקש" זרע קדושים. "זקהם" זרע קודש המה. "חרל"פ" חייא ראש לגליל פולין. "ישר" יחיה שנים רבות. "כץ" כהן צדק. "כשדן" כהני שלוחי דרחמנא נינהו. "מזאה" מזרע אהרן הכהן. "מלבים" מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל. "מהרשק" מורנו הרב שלמה כהן. "מץ" מורה צדק. "סגל" סגן לוי. "פרדס" פשט רמז דרוש סוד. "שוב" שוחט ובודק. "שיק" שם ישראל קודש. "שץ" שליח צבור.

שם משפחה לפי תכונתם

ארוך (שו"ת רלב"ח צח) בן טובים בחור גאון גבור התורתי (בראשית רבה לד) ורדינאה (יפה כורד רש"י ביצה כו) זוטי זוטרא זך זכות, זעירא זקן חביב חביבא (חולין נא) חבר חכם חכים חכמוני חן חנון חסון חסיד חסידא חריזי חריף יגל יפה יתום כהן כהנא למדן מבורך מדרש מזל מיוחס מצליח מקנא משיח מתמיד נבון נגיד נזיר סבא צדוק צהלון קרא קשישא שמחה שלום שר שלום ששון שושן תאומים.

ראה באגרא דפרקא לרבי צבי אלימלך מדינוב (מאמר אם כל חי פרק ג') אשר לכאורה סותר למש"כ בבני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ד' דרוש י) שהשם של כינוי משפחה הוא בכלל לא שינו את שמם, ובאמת מצינו הרבה חכמים שנקראו ע"ש מולדתם, כמו ר' אליעזר איש ברתותא, אנטונינוס איש סוכו, ועוד, וכן מצינו רבי משה בן נחמן גירונדי.

אבי האב כמו אבן עזרא והוא כמו שם משפחה ואין לחוש לאיסור כינוי משום שאינו שם של בזיון ועי' במהרי"ק שורש קסב).

שאינו אסור אלא לקרוא לחברו בכינוי של בזיון. ועי' בראשית חכמה (שער אהבה פ"ד אות ע"ה) שהיו רגילים לקרוא עד עשרה דורות בשם

פרק נד: פדיון הבן

כתיב "כסף הפדוים" ורק כאן כתיב "כסף הפדוים" שהוא אותיות פ"ד יום.

בשם רבי יוסף חיים זונפלד הובא שיש עוד מעשה הנחשב לעושהו כאילו התענה פ"ד תעניות והוא "דף" גמרא ומי שלומד דף גמרא נחשב לו כאילו התענה פ"ד תעניות כי "דף" אותיות פ"ד אלא שעל מעשה זה אין הרבה קופצים.

פדיון הבן ע"י שליח

החתם סופר בתורת משה מסביר מדוע יש דס"ל שפדיון הבן אי אפשר לעשות ע"י שליח (כמבואר ברמ"א יו"ד ש"ה סעיף י') ומאי שנא מכל המצוות שאפשר לעשות ע"י שליח. וביאר שפדיון בכור הוא זכר מיתת בכורי מצרים והצלת בכורי ישראל, ובבכורי מצרים נאמר "אני ולא שליח" שהיה ע"י הקב"ה בעצמו לכן לא ניתן לפדות ע"י שליח.

פדיון הבן מציל ממות כמובא בזוה"ק (הקדמת בראשית יד, א) למיעבד פורקנה לבריה לקשרא ליה בחיין. וכן הובא בגמ' ב"ק (דף פ, א) שנקרא פדיון הבן "ישוע הבן" והובא שם מעשה בתינוק שערכו הפדיון ובא שונריה וקטע לידו של התינוק.

ובספר חסידים (סי' של"ד) הובא מעשה בבחור אחד שהיה נטוי למות, אמר תפדוני, כך היה צועק, אמרו לחכם מה הוא אומר א"ל שמא הוא בכור, אמרו כן א"ל לפדותו, ויחיה, מיד נתנו לכהן ה' סלעים, ויחיה כ"ה שנים אח"כ.

בשדה חמד (מערכת סי' כלל נ"ד) כתב מה שרגילים לומר דסעודת פדיון הבן חשוב במקום פ"ד תעניות וכתב שאין לזה מקור, רק הוא שיחה נאה בפי הבריות.

וראיתי מביאים רמז לזה שבכל התורה

פרק נה: חלאקה

אני אצלו ללמוד עם מו"ל שהולך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילו את ראשו כמנהג הידוע ועשה שם יום משתה ושמחה.

ושם מובא שעשאו בקבר רשב"י. ובירושלים היה נהוג לעשותו בקבר שמואל הנביא, כבר הזכירו בשו"ת הרדב"ז (חלק ב סימן תרח) "שאלת ממני אודיעך דעתי במי שנדר

במדרש רבה (שיר השירים פרשה ג פסקה כד) צאינה וראינה בנות ציון בנים המצוינים לי בתגלחת במילה ובציצית.

התגלחת כשהגיע הילד לגיל שלוש לא הוזכר בפוסקים הקודמים, אבל הוא מנהג מדור דור, רבנו האריז"ל נהג כן, כפי שהובא בשער הכוונות (דרושי הפסח דרוש יב) "וזה"ר יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי